

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 327:329

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.31>

ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТОПОРЯДКУ ТА ЛІБЕРАЛІЗМ

Алекперлі Гусейн Айдин,

викладач кафедри політології та соціології

Бакинського державного університету

(1148, Баку, Азербайджан, вул. З. Халілова, 23) h.alekperli@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3894-697X

Історична перемога лібералізму в холодній війні дала Сполученим Штатам можливість самостійно керувати світом. Вашингтон, який чітко усвідомив провідну роль, яку він відіграє в новому світовому порядку, швидко повів за собою Європу, перетворив її на постійного прихильника своїх ідеологічних амбіцій. Таким чином, Західна півкуля, створена дуальністю Сполучених Штатів Америки та Європи, розпочала силову реалізацію глобальних принципів лібералізму в умовах пасивного опору геополітичних акторів та відсутності альтернативного ідеологічного підходу. Для Сполучених Штатів Америки, які вважають себе захисником прав людини, недемократичні країни на Близькому Сході стояли на вершині цього списку. Автор вважає, що саме демократичні інтервенції в Афганістані й Іраку, за якими пішла «арабська весна», зробили регіон некерованим. Міграція й інші проблеми, з якими стикається Європа, сягають своїм корінням у демократичні експерименти на Близькому Сході. Безперервний підйом ультраправих настроїв, активізація сил, незадоволених Брюсселем, ставлять під сумнів єдність західного світу загалом. Автор припускає, що референдум щодо Брекзиту насправді був рапто-вим вибухом багаторічного гніву королівства стосовно Брюсселя. Автор також стверджує, що британський вибір Brexit може мати ефект доміно та перетворитися на екзистенційну орієнтацію, що призведе до рапто-вого розпаду Європейського Союзу. У той час, коли Євросоюз усіма силами розширювався на Схід, розпочався демонтаж Євросоюзу із Заходу, що, як уважалося, завершило століття внутрішніх суперечностей і конфліктів. Цей процес, який вразив континент, став великою несподіванкою для ініціаторів референдуму, оскільки відразу потряс британське суспільство. Залишивши майбутню долю держави в руках народу, не сприйнявши її всерйоз, британська еліта зіткнулася з неймовірною сенсацією, яку не передбачила.

Ключові слова: лібералізм, реалізм, Євросоюз, США, єдність західного світу.

Alekperli Huseyn Aydin. Formation of the global world order and liberalism

The historic victory of liberalism in the Cold War gave the United States the opportunity to rule the world on its own. Washington, clearly aware of the leading role it plays in the new world order, quickly drew Europe along with it and turned it into a permanent supporter of its ideological ambitions. Thus, the Western Hemisphere, created by the duality of the US and Europe, began the forceful implementation of the global principles of liberalism in the face of passive resistance from geopolitical actors and the absence of an alternative ideological approach. For the United States, which considers itself a defender of human rights, non-democratic countries in the Middle East were at the top of this list. The author believes that it was the democratic interventions in Afghanistan and Iraq, followed by the "Arab spring", that made the region ungovernable. Migration and other problems facing Europe have their roots in democratic experiments in the Middle East. The continuous rise of ultra-right sentiments, the activation of forces dissatisfied with Brussels, calls into question the unity of the Western world as a whole. The author suggests that the Brexit referendum was actually a sudden outburst of years of royal anger towards Brussels. The author also argues that the British choice of Brexit could have a domino effect and turn into an existential orientation, leading to a sudden collapse of the EU. At a time when the European Union was expanding to the East with all its might, the dismantling of the European Union from the West began, which, as was believed, ended the century of internal contradictions and conflicts. This process, which shook the continent, came as a big surprise to the initiators of the referendum, as it shook British society overnight. By leaving the future fate of the state in the hands of the people, without taking it seriously, the British elite faced an unimaginable sensation, which they did not take into account in advance.

Key words: liberalism, realism, European Union, USA, unity of Western world.

Актуальність проблеми. Лібералізм зміг у ХХ столітті перемогти всі модерні ідеології, які вважалися альтернативними йому [1, с. 30]. Передусім у середині століття занепали націоналізм і фашизм, що також підготувало ґрунт для переходу від багатополарності до біполарності в геополітичному плані [2, с. 45]. Процес занепаду расизму, що зберіг своє панівне становище в західному світі навіть після війни, збігся з новим етапом, особливістю якого було суперництво США і СРСР [3]. Наприкінці століття розпад СРСР, крах марксизму та біполарної системи, своєю чергою, завдали потужного

удару по позиціях політичного реалізму, який виправдовував боротьбу національних держав [2, с. 45; 4, с. 368, 420]. Отже, провідні ідеології, властиві модернізму, зійшли зі світової арени та поступилися місцем «істинному, найдовершенішому, найправильнішому шляху» – лібералізму, згідно з модними гаслами 1990-х років [4, с. 426–427; 2, с. 166]. Лібералізм, який став захисником ідей вільного ринку, демократії та світу без війни, за короткий проміжок часу проник у всі сфери суспільства і спромігся піднятися майже до рівня «сучасної релігії» у сучасному світі. Доки ця «релігія», яка мала власний погляд на світ, не організувала перший демократичний «хрестовий похід» [5, с. 281] на Близький Схід, який вона сприймала як «зону насилля», людство встигло більш-менш відчутти те, що ідея значить «вічний мир» [6, с. 82–84].

Проте після закінчення холодної війни тим, хто уважав, що це вже «кінець історії» і що прийшов час об'єднання світу навколо Заходу, раптом довелося зіткнутися з ісламським фундаменталізмом, який кинув виклик ліберально-демократичному світові [1, с. 171, 332; 2, с. 45]. Кульмінацією конфлікту двох цих світів стали події 11 вересня, що ознаменували завершення майже 10-річного періоду миру, початком якого став розпад СРСР [7, с. 157–158]. Отже, «сучасна релігія» ступила своїми військовими черевиками на Близький Схід, куди вона рано чи пізно втрутиться через свої абсолютні принципи. Перші реальні кроки в цьому напрямі були зроблені у вигляді спроби принести мир в Афганістан і демократію в Ірак під гаслом «Або ви з нами, або проти нас», будучи носієм лібералізму [7, с. 102–107; 8]. Після обох спроб, що вважалися для досучасного Сходу цілковитою авантюрою, регіон поступово потрапив у серйозну гуманітарну кризу, ситуацію не змінив навіть прихід до влади миротворця Б. Обами. Навпаки, ті, хто вважали перемогу демократів запорукою закінчення безглузких війн, раптом стали свідками прямого й опосередкованого втручання США у справи країн «арабської весни» [9, с. 17].

Пророцтво Карла Шмітта справдилося. Лібералізм уявляв собі світову політику як «боротьбу добра та зла» і досяг межі тотальної війни за мир [10, с. 47]. Лише несподівана перемога Д. Трампа частково відвернула увагу США від багаторічного ідеологічного курсу, і його політика орієнтувалася на раціональні цілі [11, с. 16]. Але всього цього було замало для того, щоби зупинити деструктивні процеси на Близькому Сході. Нескінченна низка війн уже виснажила внутрішні сили регіону. Хвиля масової демократії, що дістала назву «арабська весна», поклала край цій роботі.

Мета і методи статті. Мета написання статті – виявити потенційні зміни, які можуть статися в Європі після ослаблення лібералізму, спрогнозувати сценарій розвитку подій. У зв'язку із цим ми маємо намір проаналізувати політичну ситуацію історико-порівняльним методом з використанням закордонних джерел у цій галузі.

Варто зауважити, що авторитарні режими, до яких лібералізм ставився нетерпимо, хай там якими небажаними вони не були, щонайменше запобігали етнічним, національним і релігійним конфліктам і об'єднували незгодні одна з одною спільноти в межах єдиної держави. Проте ці режими зазнавали тиску демократії і руйнувалися один за одним, через що слабшала центральна влада. Це автоматично призводило до «карткового будиночка» країн, об'єднаних «залізним кулаком», які мали вигляд національної держави, насправді ж склалися з купки племен.

Отже, закономірним результатом демократичних експериментів, які проводив лібералізм на Сході, став крах національного державного апарату, а створена залізною волею авторитарного режиму стабільність раптом перетворилася на хаос, нещадну війну та внутрішні конфлікти [12; 13]. Щодо західного світу, який спостерігав за процесом з боку, то його раптово наздогнав «ефект бумеранга» демократичних інтервенцій напередодні розгляду «арабської весни» як єдиного шляху досягнення миру в регіоні. У мить, на яку ніхто не очікував, терористична загроза перетнула межі «зони поширення насилля» і струснула Європу, яка сприймалася як оаза мирного життя [14]. Тоді хвиля мігрантів, яка піднялась в епіцентрі хаосу, накрила Брюссель, наче цунамі. Міграційний потік, який розпочався із приходом сирійських біженців у Європу, спричинив «ефект доміно» та стривожив арабський Схід і Чорну Африку, отже, так була закладена міграція з півдня на північ. Коли відлуння міграції, що була на порядку денному, сягнуло іншого боку океану, стало зрозуміло, що іспанськомовні південці, за прикладом арабів, просуваються на північ від власних кордонів у США і прагнуть розпочати втілення «американської мрії» [15]. На цьому етапі розвинена Північ через власні ідеологічні настанови перетворилася на іграшку в руках бідного Півдня та змушена приймати полчища мігрантів [11, с. 14]. Проте така політика неоднозначно сприймалася в суспільстві, зрештою, осінь 2015 р. стала початком кінця лібералізму [16].

Виклад основного матеріалу дослідження. Рік по тому Велика Британія стала першою «цеглиною», що відкололася від ліберального інституту (Європейського Союзу), відомого в усьому світі своїм престижем і величчю. Бажання повернутися до національної держави відбулося в референдумі щодо Brexit, який для ліберального світу був наче грим серед ясного неба [17].

Той факт, що Д. Кемерон неохоче погодився на Brexit, мав бажання зберегти Велику Британію в ЄС, доводить, що насправді референдум був не стратегічним [18], а тактичним кроком, покликаним завадити Партії Незалежності Об'єднаного Королівства (UKIP), інструментом шантажу, щоби примусити Брюссель провести реформи. Проте, усупереч усім очікуванням, ідея Brexit перемогла, і нині Британія приречена відігравати свою роль на європейській «театральній сцені», де опущено завісу. Отже, після «переходу Рубікону» без стратегічного планування Британії нічого іншого не лишається, як рухатися вперед, і наприкінці цього шляху на неї чекає або нове місце європейського лідерства, або наполеонівська «континентальна блокада».

Офіційний Лондон поки обтяжений поточними проблемами. Від дня референдуму єдине його бажання – вийти з Євросоюзу без суттєвих втрат. Адже половина зовнішньоторговельного обороту Великої Британії припадає на Євросоюз. Саме цей чинник завадив уряду Т. Мей зробити рішучі кроки, підштовхнув його до вирішення проблеми за столом перемовин [19].

Проте водночас із зосередженням офіційного Лондону на проблемах епохи після Brexit він також повинен чітко розуміти, що на геополітичному горизонті маячать чудові можливості для розвитку. Адже вибраний британцями шлях незабаром започаткує нову тенденцію в Європі, і на даному етапі Даунінг-стріт повинна спробувати на науковій і політичній основі презентувати міжнародній спільноті референдум щодо Brexit не як феноменальну подію, а як закономірний незворотний процес. Хоча Brexit означає вихід Британії зі складу Європейського Союзу, ідеологічно Велика Британія повертається від лібералізму до реалізму, водночас залишає загальноєвропейський ринок і укривається за національними кордонами. Якщо офіційний Brexit, спрямований проти європейської інтеграції та на зміцнення національного суверенітету, завершиться так, як бажає Лондон, то в континентальній Європі можуть з'явитися нові актори, схильні до національного державотворення, які намагатимуться повторити успіх Британії. Саме на цьому етапі британські політичні кола мають працювати над тим, щоби процес, який започаткований Brexit і став новою тенденцією, перескочив на континент, сприймався як масове відторгнення лібералізму, а не просто як вихід із лав будь-якої держави – члена Європейського Союзу.

Ймовірно, що тенденції внутрішньосоюзової фрагментації спочатку спостерігатимемо у Франції (Frexit) та Нідерландах (Nedexit), а згодом і в інших європейських країнах, які висловили невдоволення Брюсселем. Однак, незалежно від перебігу подій, Велику Британію, яка першою вийшла зі складу Європейського Союзу, вважають авангардом реалізму, тобто будь-яка країна, що спробує втілити аналогічний варіант Brexit, імовірно, муситиме діяти як Велика Британія. Континентальна Європа востаннє брала за взірць Англію в період розхитування феодального ладу та переходу до капіталізму. У ситуації, що склалася, із придушенням лібералізму та піднесенням ультраправих настроїв, на Європу очікує невизначене майбутнє, можливо, що шлях розв'язання власних проблем цього разу вона шукає не в революційній Британії, а у Британії доби Brexit, яка стала авангардом реалізму.

Отже, у Британії вдруге в історії з 1640 р. сталися революційні зміни, здатні повести за собою Європу. Єдине завдання Даунінг-стріт – теоретично обґрунтувати Brexit, зробити його альтернативним варіантом для Європи, яка нині на межі змін. Саме після презентації Brexit як моделі повернення до національної держави можна говорити про побудову нової організації, яка дотримується принципів політичного реалізму. Офіційний Лондон має максимально скористатися цією втраченою можливістю. Якщо Британія, яка з референдуму про Brexit несвідомо почала розпад Євросоюзу, запросить орієнтовані на «вихід» держави до створення нового союзу, у такому разі євроскептицизм отримає потужний імпульс.

Ідея «Нової Європи» може підвищити рівень довіри ультраправих сил, що впали в розпач, і дати їм поштовх до рішучих дій. Навіть висловлені ідеї про створення нової організації, які стосуються реалізму, вважаються важливою умовою мобілізації не задоволених Брюсселем сил, і кожний, кого надихає ця надія, мусить розуміти, що «вихід» із Євросоюзу означає водночас «вхід» у нову установу. Ймовірно, ідея «консервативної Європи», яку ініціює Велика Британія замість ліберальної Європи, що пишається власним протестантизмом, невдовзі отримає схвалення традиційно католицьких регіонів континенту. Цей інститут, який відповідає тільки перед європейцями і кордони якого приблизно збігаються із Франкською імперією, повинен гарантувати суверенітет держав-членів тією ж мірою, якою він захищає вільний ринок. Якщо Британії пощастить побудувати «Нову Європу» (насамперед ідеться про Західну Європу) об'єднаних у блок національних держав, які не приборкали одна одну економічно, то за таких умов можна говорити про її урочисту обіцянку повернутися на світову арену.

Стратегічна перевага Великої Британії дозволяє їй взятися виконати таке важливе завдання. По-перше, з військового погляду (Британія – ядерна держава) [7, с. 36]. По-друге, вона може захистити свої політичні інтереси на рівні Ради безпеки ООН. По-третє, фунт стерлінгів входить у кошик МВФ, і цей факт можна вважати важливим показником фінансової могутності Великої Британії [20].

По-четверте, Британія має потужну економіку та фондовий ринок, успадковані від імперської епохи [21]. По-п'яте, вона зберегла власні медійні можливості в межах підготовки до потенційної інформаційної війни [22]. По-шосте, завдяки своїм союзникам з англосаксонського світу Британія вважається застрахованою від міжнародної ізоляції.

Якщо підбити підсумки, можна зазначити, що Велика Британія – гідний кандидат на роль нового лідера Європи. Її головний суперник, Німеччина, вирізняється лише економічною потужністю, і хай як ця економічна могутність не збільшуватиметься, Німеччина ніколи не зможе мати ядерної зброї і не буде постійним членом Ради безпеки ООН. Тому Німеччина, міць якої обмежується лише економікою, безсила проти військової та політичної переваги Британії. Навіть більше, економічна могутність, якою пишається Німеччина, залежить від існування Євросоюзу. Якщо Лондон проголосить ідею «Нової Європи» і ця сенсаційна новина внесе сум'яття у Союз зсередини, цілком імовірно, що економічна міць Німеччини буде увічнена разом із її «Четвертим рейхом» (ідеться про Євросоюз). З іншого боку, міжнародне становище також сприяє британській дипломатії.

У США з кінця доби Б. Обама демократи, які беззастережно підтримують ліберальну політику Німеччини, тримаються дещо осторонь, і статус-кво навряд чи зміниться найближчим часом через неминучість жорсткої конкуренції з Китаєм. Що стосується берлінсько-московських відносин, то хоча економічне співробітництво сторін поглиблюється, ставлення до Росії в Європі неоднозначне. З погляду лібералізму Росія досі сприймається як небажаний сусід, у якого панує авторитарний режим і грубо порушується демократія [23]. Тому сучасні європейсько-російські відносини, яким не вистачає взаємної довіри, у будь-яку мить можуть бути зіпсовані ідеологічними вимогами Брюсселя. Що ж до Британії, то вона мала шанс завоювати Європу, яка на заході вже не відчувала ідеологічної підтримки США, як раніше, а на сході зіткнулася з Росією, яка ненавидить лібералізм.

Висновки. Завдання Британії – закріпитися в континентальній Європі ідеологічно, і щодо цього їй пощастило. Наплив мігрантів, які прямують до Європи, не лише призводить до соціально-економічного невдоволення, але й підвищує ризик тероризму, спричиняє культурні зміни, порушує питання національної ідентифікації, а головне – провокує політичні суперечки з піднесенням ультраправих ідей [24]. Тому англійський раціоналізм (екзитизм) може здійснити «ідейну посадку» у різних напрямках у континентальну Європу, де активізуються фундаментальні проблеми. У такій ситуації, оскільки розвинена західна частина Європи, яка вирізняється католицьким консерватизмом, стала також ареалом націоналізму та популізму [25], у Британії з'явився шанс проникнути в неї [26]. Під час ідеологічної «війни» Даунінг-стріт варто намагатися перенести основні «воєнні дії» на територію Франції та Німеччини (центр ЄС). Тому зростання популярності партії «Альтернатива для Німеччини» із французьким Національним фронтом по той бік Ла-Маншу цілковито відповідає британським інтересам. Так, Національний фронт, який намагається повернути Франції статус національної держави, так само історично важливий для Лондону, як і роялісти двохсотлітньої давнини (доба Французької революції), і його зміцнення збільшує можливість Фрекзиту, що означає, що ізольована Британія отримає стратегічного союзника.

На сучасному етапі Британія повинна належно оцінити характер руху, який сповнений рішучості вирвати Францію із Союзу, перетворити її на суверенну державу. Якщо спалахне ідеологічна дискусія між англійським раціоналізмом і німецьким ліберало-утопізмом, Франція, імовірно, опиниться в центрі цього безладу, і від геополітичного вибору Франції буде безпосередньо залежати подальша доля Європи. Якщо Франція, яка має економічний, політичний і воєнний вплив, спрямує власну діяльність на зміцнення франко-німецької коаліції, то не варто чекати істотних змін у Європі. Ні, якщо хвиля євроскептицизму та популізму, яка шириться Європою, захопить Францію та зробить Brexit невідворотним, ця тенденція може стати кінцем франко-німецької коаліції та початком англо-французького ядра.

Література:

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : АСТ, 2003. 603 с.
2. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. Москва : АСТ, 2015. 259 с.
3. От гражданской войны до Black Lives Matter. Как движение за права чернокожих меняло США. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-53112571> (дата звернення: 21.07.2022).
4. Най Джозеф С. мл., Уэлч Дэвид А. Понимание глобального конфликта и сотрудничества. Стамбул, 2011. 495 с. (на турецком языке).
5. Дугин А. Основы геополитики: Геополитическое будущее России. Стамбул, 2015. 393 с. (на турецком языке).
6. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Баку, 2013. 328 с. (на азербайджанском языке).
7. Бжезинский З. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис. Баку, 2016. 304 с. (на азербайджанском языке).
8. You are either with us or against us. URL: <https://edition.cnn.com/2001/US/11/06> (дата звернення: 21.07.2022).
9. Системный мониторинг глобальных и региональных рисков: Арабская весна 2011 года. Москва : Издательство ЛКИ, 2012, 464 с.

10. Дугин А. Основы геополитики. Москва : Арктогея-центр, 2000. Книга 1. 451 с.
11. Хлопов О. Сотрудничество США и Мексики по проблемам миграции: возможности и сложности. *Гуманитарный научный вестник*. 2019. № 2. С. 11–19.
12. Жизнь стало хуже, но демократия нужна. Что происходит со странами «арабской весны» через 10 лет. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-55349275> (дата звернення: 21.07.2022).
13. Life has got worse since Arabian spring, say people across Middle East. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2020> (дата звернення: 21.07.2022).
14. Terror attacks in Europe: the five danger zones. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/jan/16/> (дата звернення: 21.07.2022).
15. Миграционный кризис в Европе в цифрах и графиках. URL: <https://www.bbc.com/russian/international/2016/02/160219> (дата звернення: 21.07.2022).
16. Евросоюз пытается преодолеть раскол из-за квот на беженцев. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-42360873> (дата звернення: 21.07.2022).
17. Хроника Брексита от референдума до наших дней. 3,5 года метаний. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-47817410> (дата звернення: 21.07.2022).
18. Что такое «брексит», и чем он грозит. URL: <https://ru.euronews.com/2016/02/16/> (дата звернення: 21.07.2022).
19. Statistics on UK-EU trade. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk> (дата звернення: 21.07.2022).
20. Special Drawing Rights (SDR). URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016> (дата звернення: 21.07.2022).
21. How will Brexit impact London as Europe’s leading financial hub? URL: <https://www.euronews.com/video/2020/11/10> (дата звернення: 21.07.2022).
22. Britain ousts the U.S. as world’s most influential nation: Country tops rankings for “soft power”. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-223472> (дата звернення: 21.07.2022).
23. Маркус Эдерер: ситуация с правами человека в РФ ухудшается, это не сильное сближение с ЕС. URL: <https://www.interfax.ru/interview/720794> (дата звернення: 21.07.2022).
24. Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/> (дата звернення: 21.07.2022).
25. Europe and right-wing nationalism: A country-by-country guide. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006> (дата звернення: 21.07.2022).
26. Europe’s right-wing parties meet near Vienna, urge Brexit. URL: <https://www.dw.com/en/europes> (дата звернення: 21.07.2022).